

4. Bondareva D. The main historical stages of the formation of library business: key aspects / D. Bondareva, K.M. Movchan // Science of the future: a collection of scientific works of students, graduate students and young scientists / editor in Chief V.B. Hoblyk.- Mukachevo: RVV MSU, 2018. - Iss. 2 (2). - Pp. 10-13

УДК159.942/.52

Никуляк О.Г.
студентка 2 (сп) курсу спеціальності «Дошкільна освіта»,
Мукачівський державний університет
Іванова В.В.
кандидат психологічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЕМПАТІЯ», ЙОГО ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

У статті розкриваються підходи до визначення природи феномена емпатії, описується структура емпатійного процесу, вивчаються особливості розвитку емпатії в дошкільному віці.

Ключові слова: емпатія, емпатійний процес, дошкільник.

The article describes the approaches to determining the nature of the empathy phenomenon, describes the structure of the empathic process, and studies the development of empathy in preschool age.

Key words: empathy, empathic process, preschooler.

Ідея гуманізації, як провідна ідея сучасної освіти, розглядається в сучасній філософії освіти та педагогіки з позиції звернення до відносин солідарності, взаємодопомоги, співучасті активного «співпереживання спільних цінностей» людьми (Ш. Амонашвілі, В. Абраменкова, А. Асмолов, Є. Бондаревська, Б. Гершунський, Є. Шиянов та ін.)

У зв'язку з цим, проблема розвитку емпатії вимагає особливої уваги по відношенню до дітей старшого дошкільного віку, так як саме в цей віковий період дитина активно вирішує завдання взаємодії з навколишнім світом, інтенсивно знаходить досвід спілкування з однолітками і дорослими. Сам процес спілкування неможливий без співпереживання і співчуття, сприяння іншому.

Мета статті – аналіз підходів до визначення поняття «емпатія» з позиції філософії, психології, соціології.

Початковий інтерес до поняття «емпатія» наголошується в роботах філософів Платона, Аристотеля. У ході вивчення філософських праць було виявлено, що увагу філософів-естетиків приваблювало особливе переживання, яке можна було назвати естетичним почуттям трагічного.

Так, наприклад, Платон, розглядаючи природу естетичного переживання, зазначав, що в самому житті наша чуттєва душа при «наших власних нещастях ... жадає виплакати, вистраждати і втамувати свою печаль...» [6].

Платон визнавав, що твори мистецтва при їх сприйнятті викликають у людини різноманітні почуття (горе, печаль, радість, гнів і т.д.), які супроводжуються задоволенням і насолодою. Проте в його філософському розумінні емпатії ми не знаходимо пояснення причини виникнення даного переживання, так як на думку Платона, «почуття ритму і гармонії, поєднане з насолодою, дароване людині богами замість перепочинку від трудів» [6].

Подальший розвиток вчення Платона про естетичне переживання отримало в працях Аристотеля. Здатність людини при сприйнятті творів мистецтва відчувати особливі «душевні рухи» Аристотель пояснював тим, що в силу природи, загальної для всіх людей, людина здатна сприймати почуття інших людей в самому житті і також сприймає їх при передачі будь-яких почуттів у творі мистецтва.

Таким чином, початок вивчення понять «симпатії» і «емпатії» у філософії було покладено завдяки аналізу особливих почуттів, що виникають при сприйнятті творів мистецтва, у давньогрецькій філософії ці поняття були співзвучні *співпереживанню, співчуттю*.

У подальших філософських дослідженнях розуміння емпатії продовжувало розвиватися у вченнях про *явище симпатії*, особливий інтерес до даного феномену наголошується в роботах кінця XIX-початку XX століття, авторами яких виступають Т. Ліпс, Т. Рібо, А. Сміт, Г. Спенсер, А. Шопенгауер, М. Шелер, Штерн, Р. Фішер, К. Гроос, В.Воррінгер та ін.

Теоретичний аналіз наукової психологічної літератури дозволяє відзначити, що концепції чисто емоційного розуміння емпатії переважали в зарубіжній психології до 40-х рр.

Новий імпульс до розвитку уявлень про емпатію, і її досліджень в останні десятиліття був даний гуманістичною психологією, в першу чергу її розглядом у руслі концепції «допомагаючих відносин» або допомагаючої поведінки розробленої К. Роджерсом [5].

Емпатія стала обговорюватися в контексті психотерапії, а слідом за цим у сфері реальної людської практики, в умовах педагогічного процесу, сімейного життя і т.д.

Найбільш близькою до сучасного розуміння емпатії можна вважати істотну особливість даного феномена, зазначену З. Фрейдом: «володіти емпатією означає сприймати суб'єктивний світ іншої людини так, як якби сам сприймаючий був цією іншою людиною. Це означає – відчувати біль або задоволення іншого так, як відчуває це він сам, і ставитися як він, до причин, що їх породили, але при цьому ні на хвилину не забувати про те, що як «якби»» [6]. Таким чином, З. Фрейд визначив значення емпатії у соціалізації особистості.

Цінними для нашого дослідження є роботи Т. Гаврилової, в яких автор, вивчивши численні західні дослідження з проблеми емпатії, виділяє дві історично сформовані тенденції у розгляді даного феномена:

- Афективна, як здатність співчувати, співпереживати;
- Когнітивна, як прагнення до пізнання особистості іншої людини [1].

Зупинимося на них докладніше:

афективний – емпатія розглядається, як здатність приймати переживання іншої особистості і співпереживати їй у процесі міжособистісних відносин (Т. Пашукова, Р. Воркенан та ін.), тобто розуміється як емоційний феномен;

когнітивний – емпатія розглядається, як когнітивна здатність індивіда розпізнавати емоційний стан іншого (С. Єршов, В. Лабунська, Richardson D. та ін.), тобто розуміється як процес інтелектуального аналізу поведінки іншої людини;

афективно-когнітивний – у даному підході емпатія розглядається як вміння давати опосередковану емоційну відповідь на переживання іншого, сполучене з рефлексією його внутрішніх станів, думок і почуттів (А. Бодальов, А. Васильєва, Л. Петровська та ін.);

інтегративний – емпатія розглядається як сукупність емоційних і пізнавальних процесів. При цьому провідною може бути або емоційна, або мотиваційно-поведінкова, або когнітивна сторона емпатії (В. Бойко, Т. Гаврилова, К.Роджерс та ін.).

Спільними для всіх виділених підходів до розуміння природи емпатії, є відображення в них різною мірою, її психологічних механізмів, таких як: ідентифікація, зараження, наслідування, децентрація, персоніфікація, які були виділені і вивчені в теоретичних дослідженнях З. Фрейда, Т.Ліпса, К. Грооса, Ж. Піаже, К. Роджерса, Р. Мея, Л.С. Виготського.

Численні роботи вітчизняних психологів відображають різні інтереси та напрями у вивченні та науковому визначенні даного феномена. Так, в дослідженнях О. Запорожця, Т. Гаврилової, Л. Стрілецької, Г. Бреслава проблема емпатії розглядається як проблема співчуття і співпереживання. На думку вчених емпатійний процес являє собою ланцюжок: співпереживання – співчуття – імпульс до сприяння [2].

Визначаючи емпатію, Т. Гаврилова виділяє в її структурі два види емпатійних переживань – співпереживання і співчуття [1].

З точки зору автора, співпереживання та співчуття взаємодоповнюють один одного, проте в основу співпереживання покладена потреба власного благополуччя індивіда, а в основу співчуття – потреба в благополуччі іншого.

Таким чином, Т. Гаврилова відносить співпереживання до більш простої форми емпатії, а співчуття – більш складної.

Виділена структура емпатійного процесу була доповнена дослідженнями Ю. Менжерицької [3].

Визначаючи емпатію як складний, багаторівневий феномен, в якому закладена сукупність емоційних, когнітивних і поведінкових змінних, прояв яких опосередковано досвідом соціальної взаємодії суб'єкта з іншими людьми, Ю. Менжерицька розглядає її як «соціально-психологічну властивість особистості, яка складається з ряду здібностей: здібності емоційно реагувати і відгукуватися на переживання іншого; здатності розпізнавати емоційні стани іншого і подумки переносити себе в його думки, почуття і дії; здатності давати адекватну емпатичну відповідь як вербального, так і невербального типу на переживання іншого» [3].

Відповідно представленим компонентам виділяється три рівні емпатії.

Перший рівень – когнітивна емпатія, що виявляється у вигляді розуміння психічного стану іншої людини без зміни свого стану.

Другий рівень емпатії припускає емоційну емпатію. Дана форма емпатії, на думку автора, може бути представлена у двох варіантах. Перший варіант пов'язаний з найпростішим співпереживанням, в основі якого лежить потреба у власному благополуччі людини.

Другий проявляється у вигляді співчуття, в основі якого лежить потреба в благополуччі іншої людини.

Таким чином, можна говорити про те, що при домінуванні емоційного компонента в емпатії можна говорити лише про емоційний відгук однієї особистості на переживання іншої.

Переважаання співчуття як другої форми емоційної емпатії може розглядатися як перехідна форма від емоційної до дієвої емпатії.

Третій рівень емпатії – являє собою вищу форму емпатії, яка включає в себе когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Емпатія на даному рівні проявляється в реальних діях з надання допомоги і підтримки партнера по спілкуванню, взаємодії.

Узагальнюючи основні підходи до розуміння і визначення емпатії можна зробити висновок про те, що в сучасній психологічній науці даний феномен розглядається наступним чином:

- *як психічний процес* – при цьому наголошується динамічний і процесуальний характер емпатії, в якому розумові та емоційні сторони представляють нерозривну єдність.

- *як здатність або властивість особистості* – приділяти особливу увагу вивченню особливостей рефлексії, розвитку соціальних почуттів, спрямованості особистості в спілкуванні, моральної та ціннісної орієнтації, соціальному інтелекту, системам відносин один до одного, системам соціальних потреб, здатності до децентрації, просоціальної мотивації у суб'єктів емпатії.

Згідно з представленими підходами, можна говорити про те, що дієва емпатія визначає моральну, гуманістичну позицію людини. Тому формування морально розвиненої особистості в своїй основі має спиратися на емпатійні здібності людини. Яким чином відбувається розвиток даних здібностей?

Розгляд даного питання потребує вивчення психолого-педагогічних поглядів на особливості розвитку емпатії в дошкільному віці.

Так, в зарубіжних дослідженнях в галузі розвитку емпатії у дітей найбільш важливими, на думку Абраменкової В.В., є підходи до вивчення емпатії в роботах А. Валлона, В. Штерна, Л. Мерфі.

Цікавими видаються роботи В. Штерна, в яких автор представляє динаміку егоїстичних і альтруїстичних тенденцій у поведінці дитини, відзначаючи при цьому роль симпатії. Автор вважає, що саме на основі симпатії (як первинної емоції) розвиваються соціальні почуття. При цьому В. Штерн, у своїх дослідженнях поділяє «почуття до інших» (любов і ніжність), які є передумовою для розвитку «почуття з іншими» (співрадість, співчуття).

У вітчизняних психологічних дослідженнях, розвиток емпатії в дошкільному віці розглядається переважно з точки зору соціалізації емоцій.

Основоположними для нас будуть роботи О. Запорожця, Н. Голованової, Л. Стрілецької, Я. Неверович, В. Абраменкової, О.Смирнової, Д. Ельконіна, Є. Субботського, Є. Кульчицької, Т. Марцинковської.

Упродовж розвитку дитини з'являються нові форми соціальних переживань, центральне місце серед яких займає емпатія.

У нашому дослідженні ми спираємося на концепцію емоційного розвитку дитини в дошкільному дитинстві О. Запорожця і його учнів, і розглядаємо виділену ним динаміку емпатійного процесу: від співпереживання до співчуття, до реального сприяння [2].

Дані форми емпатійних переживань у вітчизняній психології трактуються в наступних значеннях:

Співпереживання – переживання суб'єктом тих же емоційних станів, які відчуває інша людина, через ототожнення з нею.

Співчуття – переживання власних емоційних станів із приводу почуттів іншої людини.

Сприяння – комплекс альтруїстичних актів, заснованих на співчутті, співпереживанні.

Розглядаючи комплекс значень емпатійних переживань, емпатія визначається як продукт соціалізації особистості.

З цієї точки зору, емпатія визначається як «розуміння емоційного стану, проникнення і співвідчуття в переживання іншої людини» [2].

Подальша логіка дослідження орієнтує нас на вивчення основних етапів розвитку емпатії в дошкільному дитинстві.

На ранніх стадіях психічного розвитку дитини закладається перший компонент емпатійного процесу – співпереживання, що виявляється на основі таких механізмів, як емоційне зараження (ранній вік) та ідентифікація, яка є основним механізмом емпатії до дошкільного віку.

По мірі становлення другого компонента емпатійного процесу – співчуття – домінуючу роль починають відігравати когнітивні компоненти – моральні знання і соціальні орієнтації дитини. У молодшому і середньому дошкільному віці починає діяти механізм емоційно-когнітивної децентрації, що стимулює розвиток у дитини більш складних форм емпатії (співпереживання, співчуття, сприяння). Справжня емпатія передбачає не тільки емоційну чутливість, а й високий рівень розуміння. На стадії співчуття дошкільнята повинні визначити можливі шляхи виходу з ситуації, бути адекватно орієнтованими. Таким чином, на основі перших двох компонентів емпатійного процесу у дошкільнят виникає імпульс до сприяння іншим, який спонукає дитину до конкретних вчинків.

У старшому дошкільному віці відбувається перетворення емоційної сфери дитини від безпосереднього емоційного реагування до особливих форм емпатійних переживань.

Таким чином, проведений теоретичний аналіз поняття емпатії у філософсько-психологічних дослідженнях, а так само аналіз підходів до розуміння емпатії дітей дошкільного віку дозволяє нам:

1. Розглядати емпатію як «соціально-психологічну властивість особистості, що складається з ряду здібностей:

- здатності емоційно реагувати і відгукуватися на переживання іншої людини (співпереживання);

- здатності розпізнавати емоційні стани іншого і подумки переносити себе в його думки, почуття і дії (співчуття);

- здатності давати адекватну емпатичну відповідь як вербального, так і невербального типу на переживання іншого (сприяння)».

2. Стосовно до дітей старшого дошкільного віку емпатія буде розумітися нами як «розуміння емоційного стану, проникнення і вчуття в переживання іншої людини, що включає здатність дитини:

- емоційно відгукуватися на стан іншого,

- вміння правильно розпізнавати емоційний стан іншої людини,

- виражати співпереживання, співчуття, прагнення до сприяння, надавати реальне сприяння».

3. Під «розвитком емпатії» ми будемо розглядати результат, який характеризується якісними змінами в емпатійній поведінці дитини, набуттям нових навичок, умінь і здібностей, проявом дієвої емпатії як заключної фази емпатичного акту.

Таким чином, можна говорити про те, що емпатійна поведінка, що виявляється в таких якостях особистості, як співчуття, співпереживання, потреба допомогти, помітити засмучення іншого, певною мірою визначає моральну свідомість і моральну поведінку особистості і, в кінцевому підсумку, – життєву практику, роблячи вплив на стосунки, що складаються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилова Т.П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии. (Исторический обзор и современные проблемы) / Т.П. Гаврилова // Вопросы психологии. – 1975. – № 2. – С. 17-19.
2. Запорожец А.В. Воспитание эмоций и чувств у дошкольников / А.В. Запорожец // Эмоциональное развитие дошкольников. – М., 1985.
3. Менджерицкая Д.В. Воспитание детей в игре: пособие для воспитателей детского сада / Д.В. Менджерицкая, О.К. Зинченко, Л.П. Бочкарева; сост. А.К. Бондаренко, А.И. Матусик. – М., 1983.
4. Смирнова Е.О. Истоки отзывчивости / Е.О. Смирнова // Психологическая наука и образование. – 2001. – №2. – С. 50–58.
5. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – М.: «Прогресс», 1994. – Терминологическая правка: В.Данченко. – К.: PSYLIB, 2004.

6. Узбек К. М. Фрагменти побудови античної науки, філософії і культури / К. М. Узбек. – Донецьк: Східний видавничий дім. – 2010. – 234 с.

УДК 373.5:37-042.4:004.032.6:001.895(045)

Plisko Ya.V.

1st year student, group OPN-1 m.(z),

Mukachevo State University

Rozman I.I.

Ph.D., Assoc.,

Mukachevo State University

TRANSITION OF USING OF THE INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES - TIME REQUIRED

The article deals with the problems of introduction of information and communication technologies in the educational process of secondary education institutions, defines the state of the studied subject and prospects of introduction of the latest educational technologies. The importance of introduction of educational innovative and information technologies is clarified.

Key words: newest technologies, secondary education, traditional education, teaching aids.

У статті розглянуто проблеми запровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес закладів середньої освіти, визначено стан досліджуваної тематики та перспективи запровадження новітніх освітніх технологій. З'ясовано значення запровадження освітніх інноваційних та інформаційних технологій.

Ключові слова: новітні технології, середня освіта, традиційна освіта, засоби навчання.

Innovation is the result of an innovation process that is defined as an innovation process that is related to its production, reproduction and implementation. Although many researchers do not refer to "innovative" processes for the development, use and dissemination of educational innovations, limited to defining only activities to create a new, from a practical point of view, the concept of "educational innovation" must be considered systemic. Innovative processes in the field of education should be the processes of searching for innovative ideas, creation of innovative products in pedagogical science and in the education system, their

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>